

עוצמה מדינית: מעצבים מרכזיים

המערכה המדינית: האתגר – הישגות ב"מועדון הדמוקרטיות"

פנינה שרביט ברוך

המצב הנוכחי במערכה המדינית והמשפטית

חקירה בביה"ד הפלילי
הבינלאומי, בקשה לחו"ד
של ביה"ד הבינלאומי לצדק,
גיבויים וקריאה לחרמות

האסטרטגיה הישראלית הנוכחית

אין שת"פ עם הליכים
בינלאומיים, אך מגובשות
עמדות מקצועיות. הסתייעות
בארה"ב לבלית המערכה

הפער באסטרטגיה הישראלית

אין מענה מלא לטענות נגד ישראל, בפרט לגבי חוקיות
הפעילות בשטחים. מסרים ומהלכים בזירה הפנימית משמשים
נגד ישראל בזירה הבינלאומית

החלופות לאסטרטגיה לישראל

חלופה א – מענה לביקורת על בסיס הטענה שישאל היא מדינת
חוק; שיח לא-פורמלי עם תובע ביה"ד; ושימור תמיכת ארה"ב
חלופה ב – התעלמות מהביקורת, התמקדות בתקיפת המבקרים,
החרמת כל הגורמים המעורבים בחקירות ובהליכים בעניינה של
ישראל
חלופה ג – שיתוף פעולה עם ועדות חקירה והערכאות בהאג

האסטרטגיה המומלצת

חלופה א, שמתבססת על המדיניות הקיימת, נותנת מענה מסוים
לאיומים במערכה המשפטית הבינלאומית, ובפרט במישור
הפלילי, ולמהלכים בזירה המדינית, תוך הסתייעות בארה"ב

הצעדים המומלצים לפעולה

1. מסרים רשמיים על כך שישאל מכבדת את המשפט הבינלאומי; 2. שימור וחיזוק הקשרים עם ארה"ב, תוך קיום
סולם ערכים משותף; 3. קיום מגעים בלתי פורמליים עם תובע ביה"ד, להבהרת עמדות ישראל; 4. שימור עצמאותה
של מערכת המשפט בישראל; 5. המשך קיום תחקירים והכנת ניתוחים עובדתיים ומשפטיים על אירועים חריגים

ישראל, ככל המדינות, מושפעת מהמציאות הגיאופוליטית העולמית. במציאות זו נודע תפקיד חשוב לרעיונות ולערכים המעצבים את אופן התנהלותם של שחקנים מרכזיים בזירה הבינלאומית – ערכים ליברליים ודמוקרטיים מול תפיסות לא-ליברליות, גלובליזציה מול הסתגרות וכן הלאה. לפיכך, לצד ניתוח האינטרסים של אותם שחקנים נדרשת גם התייחסות למישור הערכי. נוסף על כך, ההתנהלות בזירה הבינלאומית כוללת שימוש בכלים שונים, לרבות סנקציות וחרמות, וערוצים משפטיים, שחשוב להכירם. כן נדרשת הבנה באשר לשחקנים השונים בזירה הבינלאומית, הכוללים ארגונים ומוסדות בינלאומיים וארגונים לא-מדינתיים. בהקשר זה ראוי לשים לב לתופעה של עליית כוחם של שחקנים "פרטיים" לא-מדינתיים, כגון חברות רב-לאומיות. מעבר להבנת היבט הערכים והרעיונות, נדרשת התייחסות לתחומים נוספים בעלי השלכות רחב על כלל מדינות העולם ועל מיצובן בזירה העולמית, ובראשם אמצעי השפעה והתנהלות בזירה הבינלאומית, המאבק בשינויי האקלים וכן המרחב הטכנולוגי והדיגיטלי. על מנת לשמור על האינטרסים של מדינת ישראל נדרש גיבוש מדיניות בתחומים אלה, בהתאם להזדמנויות ולאתגרים הגלומים בהם.

רעיונות וערכים מסדרים

ההתנהלות של שחקנים בזירה העולמית מתבססת על הרעיון שלפיו קיימת מסגרת כללים מחייבת, המסדירה את מערכת היחסים ביניהם. פלישת רוסיה לאוקראינה נתפסת כהפרה גסה של כללי המשחק, ובפרט של האיסור להשתמש בכוח ולהפר את השלמות הטריטוריאלית של מדינה ריבונית, ולכן היא הולידה ביקורת חריפה. עם זאת, רוסיה לא התנערה מעצם קיומם של כללים אלא סיפקה הסברים (בלתי משכנעים) לחוקיות פעולתה. כתוצאה מכך המהלך הרוסי אומנם מערער את הסדר העולמי, אך אינו מייצג קריסה מוחלטת של סדר זה.

המלחמה באוקראינה והתגברות התחרות בין ארצות הברית לסין חידדו את הפערים הערכיים בזירה הבינלאומית. מן הצד האחד ניצבות המדינות החולקות תפיסת עולם ליברלית, המבוססת בין היתר על רעיונות של דמוקרטיה מהותית, כיבוד זכויות אדם, שמירה על חירויות הפרט ושלטון החוק, כולל כיבוד המשפט הבינלאומי. בראשה של קבוצה זו ניצבת ארצות הברית, ולצידה רוב מדינות אירופה ומדינות נוספות המגדירות עצמן כמדינות מערביות ודמוקרטיות, ביניהן אוסטרליה, יפן וקוריאה הדרומית. מן העבר השני ניצבות מדינות המקיימות משטרים אוטוקרטיים ללא חירויות לפרט, מבלי לכבד את זכויות האדם וללא כפיפות מהותית של שלטון החוק, פנימי או חיצוני. החשובות שבהן הן סין ורוסיה ולצידן מדינות נוספות, ביניהן איראן. מדינות אלו קוראות תיגר על הסדר הליברלי העולמי, אף אם הן משתפות פעולה עם חלק מ"כללי המשחק".

החלוקה למחנות אינה חדשה, אולם בשנה האחרונה היא התחדדה מאוד. מדינות הדוגלות בערכים ליברליים ודמוקרטיים החלו לחזק את שיתופי הפעולה ביניהן כדי למנוע תלות במדינות שאינן מחזיקות בערכים אלו, תוך הידוק היחסים והמסגרות לפעילות משותפת ביניהן. התוכניות האסטרטגיות של סין ושל ארצות הברית מבשרות על אודות שובן של בריתות כלכליות מבוססות אינטרסים ועל היחלשותה של כלכלה גלובלית מבוססת כוחות שוק. האסטרטגיה הטכנולוגית מחזירה לכותרות את הסדר הדו-קוטבי ואת

המלחמה באוקראינה חידדה את הפערים הערכיים בזירה הבינלאומית
אזרחים אוקראינים עומדים בסמוך לביתם שנפגע במתקפה רוסית
צילום: Alexander Ryumin/TASS

**התרחקות של ישראל מעולם
הערכים הדמוקרטי והליברלי
עלולה לערער את הקשרים
העמוקים שבין ישראל לארצות
הברית ולהקשות על שילובה
בבריתות המתפתחות בין המדינות
המחזיקות בסולם ערכים זה**

הצורך של מדינות העולם להתארגן בהתאם. נוכח מגמה זו, מדינות עשויות להידרש "לבחור צד" ולהימנע ממדיניות של ישיבה על הגדר.

כפועל יוצא, שיקולים ערכיים – ובמרכזם שמירה על דמוקרטיה וערכים ליברליים – זוכים למשנה תוקף ויש להם חשיבות בשימור מעמדה של ישראל בזירה הבינלאומית ובהבטחת המשך היחסים הקרובים עם בעלות בריתה, ובראשן ארצות הברית. זאת בפרט ככל שהחלוקה למחנות בזירה הבינלאומית תמשיך להתגבר, ועימה הציפיות לשותפות ערכית ברורה יותר כתנאי לחבירה ולהשתייכות לקבוצה. ישראל רואה עצמה, ואף נתפסת כלפי חוץ, כחלק מקבוצת המדינות הדמוקרטיות והמערביות. עם זאת ניכרת במדינה מגמה המבקשת לצמצם את היקף האימוץ של ערכים דמוקרטיים וליברליים, לצד אתגר מתמשך שיוצרת המציאות בזירה הפלסטינית. התרחקות של ישראל מעולם הערכים הדמוקרטי והליברלי עלולה לערער את הקשרים העמוקים שבין ישראל לארצות הברית ולהקשות על שילובה בבריתות המתפתחות בין המדינות המחזיקות בסולם ערכים זה.

כלים בזירה הבינלאומית

שנת 2022 התאפיינה בקפיצת מדרגה בשימוש בסנקציות נגד מפירות סדר עולמי, ובראשן רוסיה ואיראן, וכן בשימוש נרחב בהטלת הגבלות מול סין. סנקציות אינן כלי חדש, אולם הסנקציות שהוטלו על רוסיה הן ככל הנראה הנרחבות ביותר שהוטלו מעולם, הן מבחינת היקף הפעולות שהתייחסו אליהן והן במובן היקף הסנקציות המוטלות. כן התברר שמדינות היו מוכנות לשלם מחיר עצמי עבור ענישתה של רוסיה, כפי שבא לידי ביטוי בעיקר בתחום האנרגיה.

תופעה נוספת שעוררה המלחמה באוקראינה היא התגברות ניכרת בתמיכה בבית הדין הפלילי הבינלאומי. התובע החדש שהתמנה ביוני 2021 שיקם את יחסי בית הדין עם ארצות הברית, לאחר שפטר אותה מחקירה של אנשיה באפגניסטן, ורתם לצידו מדינות רבות שהביעו תמיכה גלויה ופעילה בפעילותו הנמרצת סביב פשעי המלחמה המתרחשים אגב העימות באוקראינה. כך הורה התובע על שליחת צוות החקירה הנרחב ביותר לאוקראינה וכן על הצטרפות משרד התביעה, באופן תקדימי, לצוות חקירה משותף עם מדינות נוספות, ביניהן אוקראינה ופולין, במטרה לתמוך בחקירות ובהליכים המתקיימים במדינות עצמן.

ישראל מצויה מזה שנים במערכה בזירה הבינלאומית, הבאה לידי ביטוי בריבוי החלטות נגדה בגופי האו"ם, בקיומן של ועדות חקירה בעניינה ובקיומה של חקירה פלילית הפתוחה בעניינה מאז מארס 2021 בבית הדין הפלילי הבינלאומי. עם זאת, השנה הקרובה צפויה להיות מאתגרת במיוחד, נוכח החלטת העצרת הכללית של האו"ם מ־30 בדצמבר 2022 לבקש חוות דעת מייעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג בדבר אי־חוקיות הכיבוש, ההתנחלויות והסיפוח של השטחים הפלסטיניים, כולל הצעדים לשינוי ההרכב הדמוגרפי, האופי והמעמד של ירושלים והאימוץ של חקיקה וצעדים מפלים. זאת נוסף על לחצים ההולכים וגוברים על תובע בית הדין הפלילי לקדם את החקירה בעניינה של ישראל. במקביל, האשמות כלפי ישראל בקיומו של משטר אפרטהייד צוברות תאוצה. למרות כל אלו, ספק אם ישראל תמצא עצמה בעת הקרובה תחת סנקציות או חרמות משמעותיים. עם זאת, אימוץ מדיניות לעומתית הסוטה במובהק מהנורמות המקובלות, כגון מהלך מפורש של סיפוח בגדה המערבית או צעדים נרחבים של ענישה קבוצתית כלפי תושבי האזור, עשויים לגרור צעדים כאלה נגדה, הן מצד גורמים רשמיים והן מצד חברות עסקיות כלל־עולמיות, כמפורט להלן.

שחקנים בזירה הבינלאומית

ניכרת מגמת היחלשות של מועצת הביטחון של האו"ם כגוף שמסוגל להתערב באופן אפקטיבי בזירה הבינלאומית, נוכח ההתגבשות המחודשת של מחנות נפרדים – מדינות דמוקרטיות ליברליות לעומת מדינות לא־ליברליות. עם זאת אין להספיד את האו"ם, שעודנו ממשיך להוות גורם שכלל מדינות העולם מבקשות להיות חברות בו, ואשר מסדיר תחומים חשובים ורבים של ההתנהלות במרחב הגלובלי.

נדבך חשוב המעצב את הסדר הבינלאומי הוא כניסתם של שחקנים לא־מדינתיים חדשים לזירה העולמית, ובראשם חברות ענק כלל־עולמיות כגון גוגל, מייקרוסופט ואמזון. לחברות אלו עוצמה כלכלית ויכולת השפעה העולות על אלו של מרבית מדינות העולם, והן ממלאות תפקיד חשוב בזירה הבינלאומית. כך, במסגרת המלחמה באוקראינה בלטה תופעה חדשה יחסית של חברות זרות רבות (מעל 1,000) שהחליטו מיוזמתן לצמצם את עסקיהן ברוסיה או להפסיקם לחלוטין, אף כאשר לא נדרשו לעשות כן במסגרת הסנקציות שהוטלו על ידי המדינות. אומנם קשה להעריך עד כמה ההחלטה נבעה משיקולים ערכיים מהותיים או משיקולים של יחסי ציבור לטובת הצרכנים והמשקיעים, אך התוצאה היא זהה. התופעה של אימוץ "חסי חוץ" עצמאיים של חברות אלו ראויה לניתוח ומעקב, ובפרט נוכח הסיכון שייעשה ניסיון להפנות צעדים כאלה נגד ישראל.

הזירה הטכנולוגית: עת לבחור צד ישראל והתחרות הטכנולוגית הגלובלית

אריאל סובלמן ולירן ענתבי

המצב הנוכחי בטכנולוגיה

בתחומים מסוימים חלה
שחיקה בהובלה, והדרישה
לבחור צד בתחרות בין
המעצמות צפויה לאתגר

האסטרטגיה הישראלית הנוכחית

הטכנולוגיה כקטר כלכלי,
אמצעי למינוף יחסי החוץ

הפער באסטרטגיה הישראלית

חסרה היערכות לדרישה עתידית לבחור צד בתחרות
הטכנולוגית העולמית, בתחום השבבים או הבינה המלאכותית.

החלופות לאסטרטגיה לישראל

חלופה א – העמקת שית"פ עם ארה"ב והמערב, הן בתחום
השבבים והן בבינה המלאכותית, כולל הרגולציות הנדרשות.
התאמת הסחר עם סין לרגולציות

חלופה ב – השארת שוק חופשי תוך מאמץ להלך בין הטיפות, הן
בשבבים, הן בבינה המלאכותית והן בטכנולוגיה בכלל

האסטרטגיה המומלצת

בחירה בצד האמריקאי במלחמת השבבים; אימוץ רגולציה
מערבית; ניצול הזדמנויות נוכח המשבר בהייטק

הצעדים המומלצים לפעולה

לגבש עמדה ביחס למלחמת השבבים העולמית ולחזק את מקומה של ישראל בקרב מדינות
מערביות בכל הקשור למדיניות טכנולוגית; לנצל את הפיטורים בהייטק כדי לגייס כוח אדם
איכותי למערכת הביטחון, אך לשקול גם תמיכה בחברות רלוונטיות כדי למנוע שחיקה

**ככל שמעמיקים בתמהיל
ההשקעות הישראלי ביחס לעולם,
ניכר כי המדינה מעודדת השקעות
ויוזמות פרטיות בתחום הטכנולוגיה,
בעיקר בתחום התוכנה, אך נעדרת
אסטרטגיה טכנולוגית מכוונת סדר
עדיפויות לאומי**

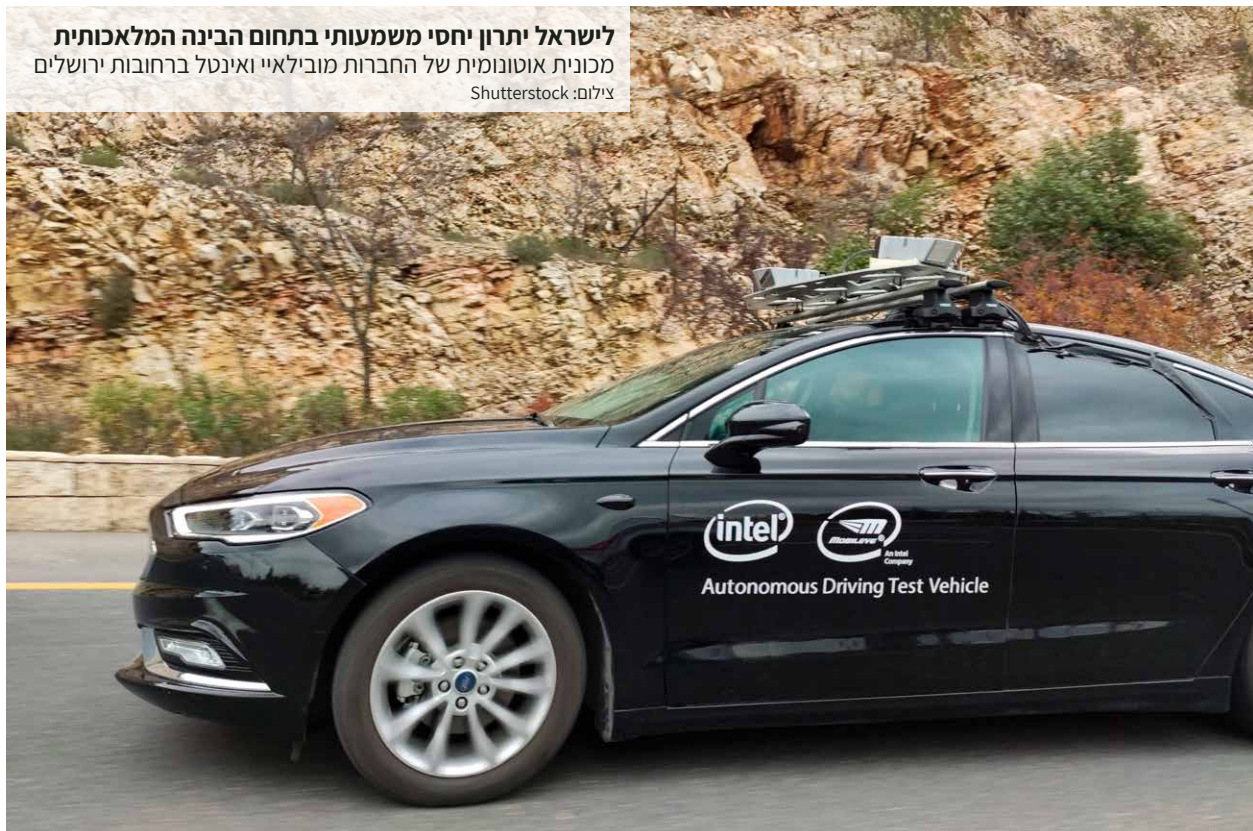
ישראל נמצאת ברשימת המדינות המובילות טכנולוגיה חדשנית בסייבר ובמחקר ופיתוח במגוון תחומי התעשייה. הטכנולוגיה היא בליבת הכלכלה הישראלית והזיקות בין יכולותיה הטכנולוגיות של ישראל לביטחונה ומעמדה העולמי הן בבסיס תפיסת הביטחון הלאומי. אף על פי כן, ככל שמעמיקים בתמהיל ההשקעות הישראלי ביחס לעולם, ניכר כי המדינה מעודדת השקעות ויוזמות פרטיות בתחום הטכנולוגיה, בעיקר בתחום התוכנה, אך נעדרת אסטרטגיה טכנולוגית מכוונת סדר עדיפויות לאומי. ישראל זקוקה להתארגנות ותוכנית לאומית שתאגד שיתופי פעולה, יוזמות והשקעות ותבטיח את חוסנה הביטחוני, דמוגרפי, חברתי, כלכלי לדורות הבאים.

ישראל והטכנולוגיה בזירה הבינלאומית

התחום הטכנולוגי הופך בעשורים האחרונים למחולל עוצמה גיאופוליטית ולמעצב משמעותי בסדר העולמי המשתנה, כפי שהכרנו בעבר, בעיקר בתחום האנרגיה. בעוד שבתחום האנרגיה, ישראל התמודדה בעבר עם מציאות גיאואסטרטגית בה אויבותיה השתמשו במשאבי האנרגיה שבידיהן כחלק ממאבקן בה, בתחום הטכנולוגי, ישראל נמצאת במקום מרכזי כספקית טכנולוגיות, יזמות וקניין רוחני, והיא ניצבת בשורה הראשונה עם המדינות המתקדמות בעולם. עם זאת, התפתחויות בזירה הבינלאומית עשויות לערער את המציאות הקיימות ומחייבות הערכות מתאימה.

בעולם מתחוללת **מלחמה טכנולוגית – התנגשות בין אסטרטגיות טכנולוגיות מתחרות בין ארצות הברית לסין**. המעצמות מתחרות ביניהן על השליטה העולמית במערכי הייצור ושואפות לקפיצת מדרגה ביכולת ייצור חומרה עצמאית. האסטרטגיה באה לידי ביטוי בהשקעות עתק במפעלים מקומיים, בפרט בתחום החומרה והמוליכים למחצה. זוהי מלחמה משום שמאחוריה עומדים לא רק אינטרסים כלכליים אלא מתח לאומי-ביטחוני. הכלים שבהן המעצמות עושות שימוש כוללים גם חקיקה ומדיניות בתחומי החינוך, הפנים, העבודה והרווחה, ויחסי החוץ של המדינות.

המעצמות מבינות כי הטכנולוגיה היא לא רק אמצעי אלא תכלית ומשפיע מרכזי על מעמדן העולמי. הן בוחנות כיצד ניתן להתאגד ולגדר משאבים עולמיים למען "עליונות טכנולוגית" בשטחן. לא בכדי הטכנולוגיה בימינו היא מעצב מרכזי של הסדר העולמי המתהווה.

לישראל יתרון יחסי משמעותי בתחום הבינה המלאכותית
מכונית אוטונומית של החברות מובילאיי ואינטל ברחובות ירושלים
צילום: Shutterstock

כלכלת ישראל חשופה למאבק המעצמות, למשל דרך השקעות סיניות בחברות בישראל, שיתופי פעולה עסקיים, העברת טכנולוגיה וקניין רוחני ישראליים לסין. המחשה להשלכות של תחרות זו על ישראל ניתן לראות באופן בו היא עשויה להיות מושפעת מהמאבק על הבכורה הטכנולוגית בתחום השבבים, הנמשך כבר שלוש שנים ומכונה 'מלחמת השבבים'. שבב הוא רכיב טכנולוגי הנמצא בכל מכשיר אלקטרוני, אזרחי או צבאי, ומדובר ברכיב היקר והמסובך ביותר לייצור. כיום רוב ייצור השבבים נעשה באסיה, אך ארצות הברית וישראל הן בין המובילות בעולם בתכנונם. ארצות הברית מנהלת מאבק חריף מול סין על השליטה בשרשרת אספקת השבבים, כשסין מצידה שואפת לעצמאות בתחום השבבים ומנהלת מאמץ חובק עולם להעברת טכנולוגיה מערבית אליה, כולל מישראל.

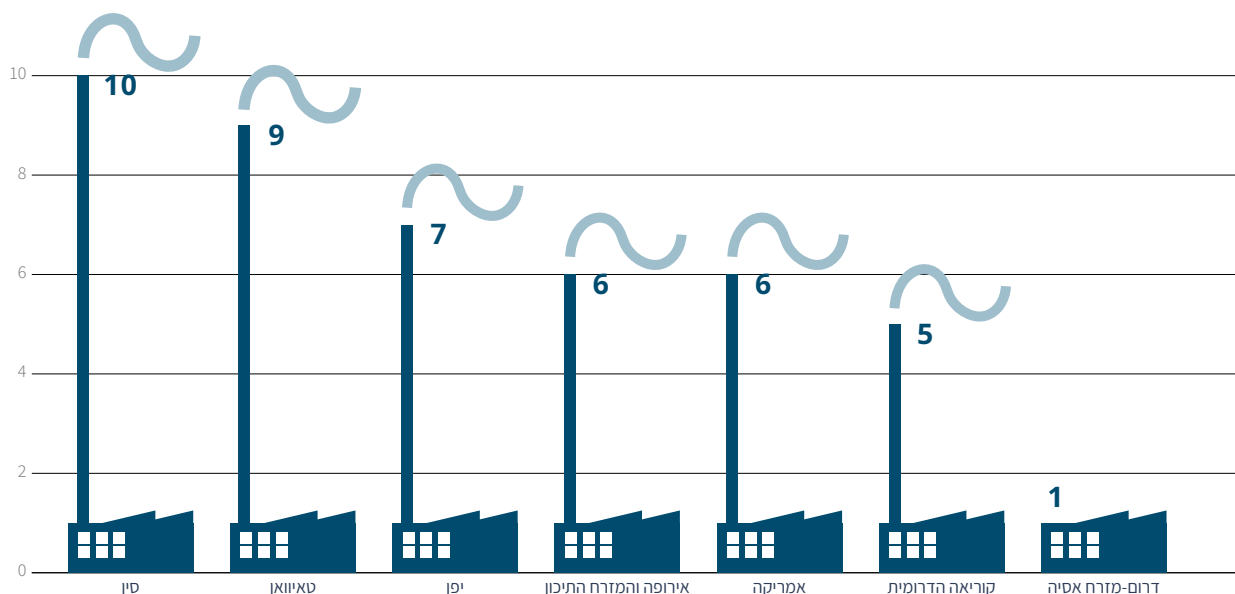
גורמים אמריקאים מצפים מישראל לנקוט מדיניות חד-משמעית במלחמה הטכנולוגית לצד ארצות הברית. כך נוצר מתח בין צרכיה הכלכליים של ישראל לבין חשיבות יחסיה עם בעלת בריתה החשובה ביותר

מקור: Global Semiconductor association

ארצות הברית מנסה לחולל מספר אפקטים גלובליים, בראשם הקטנת התלות בייצור אסייתי וחיזוק השליטה האמריקאית בשרשרת אספקת הטכנולוגיה העולמית. נוסף על כך היא מעודדת חברות אסייתיות מובילות להעביר את מפעליהן לשטחה, ביניהן TSMC הטייוואנית, סמסונג הקוריאנית וכן אינטל האמריקאית, שביטלה תוכניות למפעלים בסין ובונה אותם בארצות הברית במימון 'חוק השבבים' שעבר השנה. ארצות הברית גם מנסה לצמצם את נזקיה של מלחמה אפשרית בקצרי טווח, שתוביל לשיבוש חמור ביותר בכלכלת העולם במקרה של פגיעה במפעלי הייצור שם. בין המאמצים האמריקאיים: הטלת הגבלות חריפות על חברות ומדינות המשתפות פעולה עם ניסיונותיה של סין לרכוש ידע וטכנולוגיות מערביות.

מפעלי שבבים מתקדמים חדשים בבנייה, 2021

מקור: World Fab Forecast Report, 3Q21 Update, Published by SEMI

חברת אינטל, לדוגמה, באמצעות מפעליה ומרכזי הפיתוח שלה בישראל, היא המעסיק הפרטי הגדול ביותר במשק. כשמונים אחוזים מהשבבים המיוצרים במפעליה מיוצאים לסין להטמעה במוצרי צריכה, ומהווים כמחצית מכלל היצוא השנתי מישראל לסין. הנחיה אמריקאית שתפגע במכירות של אינטל ישראל תפגע במשק ובפרנסתן של אלפי משפחות. בשנה האחרונה מעבירים גורמים אמריקאיים מסרים בנוגע לציפייה מישראל לנקוט עמדה ומדיניות חד-משמעית במלחמה הטכנולוגית לצידה ארצות הברית. כך נוצר מתח בין צרכיה הכלכליים של ישראל והתנהלותה כמובילה טכנולוגית עצמאית לבין חשיבות יחסיה עם בעלת בריתה החשובה והעוצמתית ביותר – ארצות הברית.

זירה נוספת שבמסגרתה חשוב מאוד שיתוף הפעולה של ישראל עם ארצות הברית הוא תחום הבינה המלאכותית. המרוץ בתחום זה הופך גם הוא בעל משמעות ביריבות הבינלאומית, כאשר מעצמות העל מפתחות ומיישמות נגנזים שמטרתם לשלוט בזרימת הידע והטכנולוגיה, ובכך להגן על יתרון האיכותי. מדובר בין היתר בשיתופי פעולה, הגבלות יצוא ומשטרי ספקים, רגולציה פנימית ובינלאומית באמצעות תקינה וסטנדרטים, ובקרה על השקעות זרות.

לישראל יתרון יחסי משמעותי בתחום הבינה המלאכותית, הנשען על השקעות עבר והווה שאפשרו צמיחת אקוסיסטם המשלב תעשייה, אקדמיה וגורמים ביטחוניים. אלה מניעים את התחום קדימה תוך שיתוף פעולה, ידע ומשאבי אנוש ברמה גבוהה יותר מאשר במדינות רבות בעולם. ישראל גם נחשבת למובילה בכל הקשור לפיתוח ולהטמעה של יישומים ביטחוניים מבוססי טכנולוגיות בינה מלאכותית.

בשנה החולפת השתפר הדירוג של ישראל באינדקס הבינה המלאכותית הגלובלי מהמקום השישי לחמישי, בין היתר בשל שיפור הדירוג שלה בתחום המדיניות הממשלתית, לאור פרסומה של תוכנית לאומית בתחום ותקצובה בכשני מיליארד ש"ח. המשך תקצובה של תוכנית זו והטיפול הלאומי בנושא מוטלים לפתחה של הממשלה החדשה. זאת ועוד, לצד החברות בארגון הבינלאומי – Global Partnership on Artificial Intelligence – GPAI, שאליו הצטרפה ישראל בסוף 2021, פרסם משרד החדשנות, המדע והטכנולוגיה בשנת 2022 את טיוטת מדיניות המשרד בנושא רגולציה ואתיקה עבור פיתוח ושימוש במערכות מבוססות בינה מלאכותית. המסמך נועד להוות מצפן ערכי ועסקי לכל חברה, ארגון או גוף ממשלתי העוסק בתחום או משתמש בו.

במישור הפנימי, הטכנולוגיה היא בעלת השפעה עצומה על הכלכלה הישראלית. בסוף שנת 2022 חל צמצום מסוים בגיוסי הון להייטק לצד עלייה במספר המפוטרים, גם בחברות הטכנולוגיה הגדולות דוגמת פייסבוק, המחזיקות מרכזי פיתוח גדולים בישראל. נכון לתחילת דצמבר 2022 לא ניכר עדיין כי מדובר בטלטלה ממשית, וחברות רבות ממשיכות בגיוס כוח אדם. עם זאת קיים צפי להמשך העלאת ריבית ולהמשך הצמצום בגיוסי הון, ולכן היקף הפיטורים במגזר מרכזי זה עשוי להתרחב. למרות שלהתפתחות זו עשויות להיות השפעות שליליות על צמיחתן של חברות הזנק חדשות בטווח הקצר, אפשר שכך נוצרת הזדמנות למערכת הביטחון ולתעשיות הביטחוניות לגייס כוח אדם איכותי, שחסר רוב הזמן.

התמורות המתחוללות בעולם מחייבות את ישראל לחשוב מחדש על עתיד התעשייה בישראל שבסופה תכנית לאומית הכוללת אסטרטגיה טכנולוגית רחבה. תכנית שכזו תהא פרי שיתוף פעולה של כלל משרדי הממשלה יחד עם התעשיות המובילות במגזר הפרטי, ותאפשר לאזן מחדש את ההשקעות בהתחשב בשינויים העולמיים ובצרכיה הלאומיים של מדינת ישראל.

על ישראל להתחשב בתחרות המתפתחת וליישר קו עם מדינות ה-OECD, ובראשן ארצות הברית, בנושאים הטכנולוגיים, כדי להבטיח את שימור מעמדה הבינלאומי ואת האינטרסים הכלכליים שלה. ישראל תידרש להצהיר באיזה צד היא מתייצבת ולכוון את המדיניות הטכנולוגית שלה בהתאם. במסגרת זו יידרש אפיון של תחומים מותרים למסחר עם סין, תחומים העלולים להיות בעייתיים ותחומים נוספים שעליהם יש להטיל איסור. מדיניות ההשקעה הממשלתית, בין השאר באמצעות מענקי רשות החדשנות לחברות ישראליות, נדרשת אף היא לבחינה בראי המאבק הבין-מעצמתי.

נוכח החשיבות הכלכלית, נראה כי מדיניותה של ישראל לתמרוץ התעשייה באמצעות הטבות מס לא תספיק מול התחרות העולמית. זאת בשעה שארצות הברית, מדינות אירופה וכן יפן, קוריאה הדרומית וטייוואן מעבירות חוקים ייעודיים לעידוד תעשיות הטכנולוגיה שלהן. על ממשלת ישראל להגדיר אסטרטגיית טכנולוגיה לאומית כוללת ולעדכן אותה בתדירות גבוהה. באותו הקשר, רצוי לישראל לעודד חברות רב-לאומיות להרחיב ולשדרג את מפעלי השבבים והחומרה שלהן בישראל.

על ישראל להמשיך לפעול להתאמת תקנים למדינות GPAI המובילות. להתאמת התקנים נודעת חשיבות רבה, בעיקר נוכח התחרות העזה בין סין לארצות הברית סביב הנושא ומיקומה העתידי של ישראל בהקשר זה. נוסף על כך יש לאשר את יתרת התקציב (שלושה מיליארד ש"ח נוספים) עבור תוכנית הבינה המלאכותית הלאומית, ולפעול למימושה. בתוך כך מומלץ לאשר ולהמשיך לקדם את טיוטת מדיניות משרד המדע בנושא רגולציה ואתיקה עבור פיתוח ושימוש במערכות מבוססות בינה מלאכותית. כל אלו יסייעו לשמר ולקדם את מעמדה של ישראל בתחום, הן לצורכי כלכלתה והן עבור צורכי הביטחון המידיים שלה.

ישראל מובילה בתחום הסייבר והתוכנה. פיתוחים בתחום הסייבר, החישוב והבינה המלאכותית הפכו תנאי לעוצמתה הכלכלית-צבאית של ישראל והיוו בסיס לשותפות ולבריתות אסטרטגיות של ישראל ברחבי העולם. אולם השקעה בתוכנה אינה מספיקה וישראל נדרשת להשקיע גם בייצור חומרה, כך שייצור של רכיבים חיוניים לביטחונה הלאומי יהיה עצמאי או לכל הפחות זמין.

ישראל צריכה גם לגבש במהירות מדיניות להתמודדות עם הפיטורים בהייטק ולבחון אפשרות לנצל את המצב שנוצר לצורך גיוס כוח אדם טכנולוגי איכותי למערכת הביטחון או לתעשיות הביטחוניות. במקביל עליה לבחון את הצורך לתמוך באופן זמני בחברות טכנולוגיות שונות על מנת למנוע מצב של שחיקה בהייטק הישראלי, שמהווה הן גורם משיכה למדינות רבות בעולם והן קטר עבור הכלכלה הישראלית.

משבר האקלים: הזדמנויות לשיתוף פעולה מול אתגר חוצה גבולות

שירה עפרון

Photo: REUTERS

המצב הנוכחי – אקלים בעולם

שינויי אקלים בראש סדר
העדיפויות, כשהמלחמה
באוקראינה מזרזת פיתוח
בתחומי ביטחון מזון ואנרגיה

האסטרטגיה הישראלית הנוכחית

הפחתת פליטות, היערכות
לשינויי אקלים, השקעה
בקליימטק ומינוף נכסיות
טכנולוגיות באזור ובעולם

הפער באסטרטגיה הישראלית

חלק מההחלטות טרם יושמו, כולל חוק אקלים. עיסוק בלתי
מספק בסיכונים ומיצוי דל של הזדמנויות. נכסיות הטכנולוגיה
מאתגרת. קמפיין BDS לצדק אקלימי

החלופות לאסטרטגיה לישראל

חלופה א' – תעודף ההתמודדות עם שינויי אקלים על חשבון
הזדמנויות ואיומים ביטחוניים-לאומיים אחרים

חלופה ב' – הפחתת ההתמודדות עם הנושא לאור עלייה בהכחשת
שינויי האקלים ואתגרים מידיים

חלופה ג' – מימוש החלטות ממשלה וחקיקה, תוך מתן עדיפות
להיערכות, להשקעה רצינית בקליימטק ולמינוף מדיני של הנכסיות
הישראליות במזרח התיכון ובזירה העולמית

האסטרטגיה המומלצת

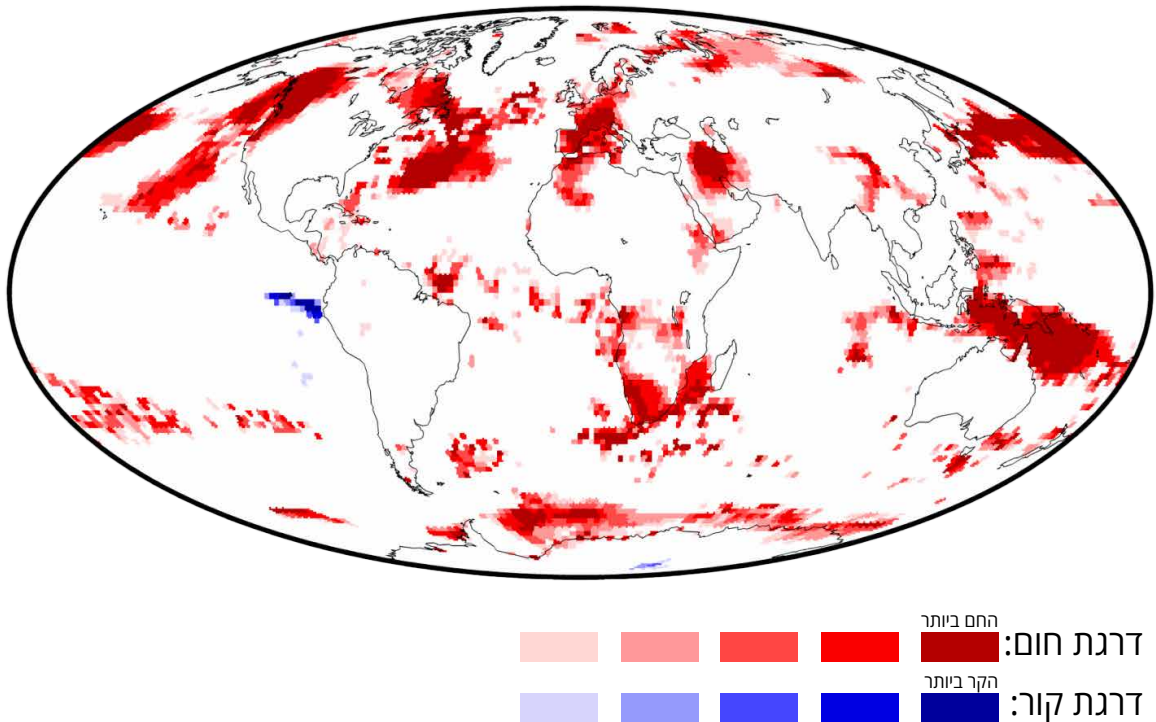
מומלץ ליישם את החלופה השלישית, הקוראת ליישום מלא
של האסטרטגיה ההצהרתית הקיימת, יישור קו עם המדיניות
החברות ב-OECD, היערכות לסיכוני משבר האקלים ומיצוי
הזדמנויות המדיניות והכלכליות הטמונות בו

הצעדים המומלצים לפעולה

חוק אקלים ויישום החלטות ממשלה; הסרת חסמים, השקעת מו"פ רצינית בקיימות ותמריצים לתעשיית
הקליימטק; קידום שת"פ טכנולוגי אקלימי עם אירופה וארה"ב; מינוף נכסיות הטכנולוגיה לשת"פים במזה"ת, כולל
התרעה מוקדמת, סיוע חירום, מו"פ וביטחון מזון ומים; היערכות מדינית ומשפטית להתמודדות עם קמפיין BDS
הקורא לצדק אקלימי

שינויי האקלים מתבטאים בין השאר בעלייה עקבית בטמפרטורה הממוצעת, לצד התייבשות, בצורות, עליית גובה פני הים, שריפות ענק והתגברות העוצמה והתדירות של אירועי מזג אוויר קיצון – גלי חום מחד גיסא ושיטפונות ענק מאידך גיסא. רוב אזורי כדור הארץ היו בשנה החולפת חמים מהרגיל, כולל כל מערב אירופה, סין, איראן, נפאל, אפגניסטן, פקיסטן ואנטארקטיקה. בפקיסטן נלוו לטמפרטורה הגבוהה שיטפונות הרי אסון שהשפיעו על 33 מיליוני בני אדם, גרמו למותם של כ-1,700 בני אדם, הרסו 1.7 מיליון בתים, והנזקים שגרמו הוערכו ב-40 מיליארד דולר. נוסף על ההשלכות הישירות, תופעות אלו החריפו איומים על ביטחון מים ומזון, פגעו בתשתיות חיוניות, העצימו קשיים כלכליים ויצרו איומים חדשים על בריאות הציבור. סקר עולמי שנתי של 4,500 מומחים להערכת סיכונים מ-58 מדינות מיקם ב-2022 לראשונה את משבר האקלים כסיכון המרכזי לביטחון העולם, לפני מתחים גיאופוליטיים ומלחמות, איומי סייבר, מגפות ואתגרים כלכליים.

אוקטובר 2022 היה החודש החם ביותר שנמדד אי פעם (בהשוואה לכל נתוני חודש אוקטובר הקיימים משנת 1850)

מקור: Berkeley Earth under Creative Commons BY-NC 4.0, berkeleyearth.org

שינויי אקלים בעולם

עליית חשיבותו של נושא האקלים בסדר היום הבינלאומי השתקפה בנוכחות חסרת התקדים בוועידת האקלים של האו"ם COP27 שנערכה בשרם א-שיח' בנובמבר 2022, ובה השתתפו קרוב ל-50 אלף איש. הוועידה לא הוכתרה בהצלחה, מכיוון שהסתיימה ללא הצהרה משמעותית על הפחתת השימוש בדלקי מאובנים וללא העמקת התחייבויות לפעול כדי להגביל את עליית הטמפרטורה הממוצעת ל-1.5 מעלות מעל זו שהייתה בעידן הקדם-תעשייתי. ההישג העיקרי של הוועידה היה החלטה על נושא Loss & Damage – אובדן ופיצוי – הקמת קרן לפיצוי מדינות מתפתחות בגין נזקי האקלים שנגרמו להן ועלויות השיקום, אך פרטי מנגנון הפיצוי אינם ברורים.

הוועידה התקיימה על רקע המלחמה באוקראינה, שגרמה למחסור בגז טבעי והובילה מספר מדינות באירופה לשרוף יותר דלקי מאובנים, כולל פחם. ואולם מגמה זו קצרת טווח והמלחמה למעשה מאיצה את המעבר לאנרגיות מתחדשות, לשם השגת שלוש מטרות משתלבות: ביטחון אנרגטי; הובלה בתעשיית האנרגיה המתחדשת, הנחשבת למנוע כלכלי; ומאבק בשינויי אקלים. ארצות הברית הקצתה השנה 370 מיליארד דולר למעבר לאנרגיות מתחדשות, ומדינות אירופה הקצו 288 מיליארד אירו. בסך הכול, ההשקעה העולמית באנרגיה ירוקה צפויה לעלות מ-1.3 טריליון דולר ב-2022 ליותר משני טריליון דולר בכל שנה, עד 2030.

סין הציבה מטרות להגדלת הייצור של גרעין כאנרגיה מתחדשת, שרק יחזקו את הובלתה בתחום: כבר כיום היא שולטת בכל שרשרות הייצור בעולם, כולל מכרות, מתכות וחומרי ייצור למתקני אנרגיה וסוללות ליתיום-יון

המעבר לאנרגיות מתחדשות לא פסח גם על סין, פולטת גזי החממה המובילה בעולם, שאומנם לא שינתה את התחייבויותיה בוועידת שרם א־שיח', אך השנה הכריזה על שורת צעדים להגבלת פליטות גזי חממה במגזרים המזהמים ביותר, וכן שבה לשיחות האקלים עם ארצות הברית, לאחר שהפסיקה אותן בעקבות ביקורה של יו"ר בית הנבחרים ננסי פלוסי בטייוואן באוגוסט 2022. סין גם הציבה מטרות להגדלת הייצור של גרעין כאנרגיה מתחדשת, שרק יחזקו את הובלתה בתחום: כבר היום היא שולטת בכל שרשרות הייצור בעולם, כולל מכרות, מתכות וחומרי ייצור למתקני אנרגיה וסוללות ליתיום-יון לאגירה ולכלי רכב חשמליים. המאבק בשינויי אקלים מצריך שיתוף פעולה, אך בה בעת מהווה זירה נוספת בתחרות הבין-מעצמתית.

במזרח התיכון – מדינות המפרץ ממשיכות אומנם להשקיע בדלקי מאובנים, אך הן גם מקדמות יוזמות סביבתיות ופיתוח אנרגיה ירוקה, וחלקן הגדילו את התחייבויותיהן להפחתת פליטות לפני ה-COP27. בולטות בהקשר הזה הן יוזמת

המזרח התיכון הירוק של ערב סעודית, המוערכת בכ-185 מיליארד דולר, והצהרותיה של איחוד האמירויות על השקעה צפויה של כ-160 מיליארד דולר באנרגיה נקייה ומתחדשת עד 2050. עם זאת, אזור המזרח התיכון וצפון אפריקה פגיע במיוחד לשינויי אקלים באופן המאיים לא רק על הסביבה, על בריאות תושביו ועל אורח חייהם, אלא גם על ביטחון מים ומזון. זאת ועוד, שינויי האקלים צפויים להחריף מתחים חברתיים-כלכליים, ממדי הגירה וציבות גיאופוליטיות. על פי קרן המטבע הבינלאומית, על אף ההצהרות בתחום המיטיגציה (איפחוח), היעדר ההשקעה באדפטציה (היערכות) מותיר את המזרח התיכון ללא חוסן אקלימי אזורי.

שינויי אקלים בישראל

מדינת ישראל הכירה בשלהי 2021 בכך שמשבר האקלים מהווה איום על ביטחונה, ומאז נרשמה קפיצת מדרגה משמעותית בנושא. בתחילת 2022 החל המטה לביטחון לאומי (מל"ל) לראשונה להקדיש פרק לשינויי אקלים בהערכת המצב השנתית, וכונן תקן לראש מחלקה בתחום. גם משרד הביטחון וצה"ל החלו לשלב מאמצים בהיערכות לשינויי אקלים, בין השאר באמצעות פיתוח איום ייחוס אקלימי, מפת דרכים, הכנה לסקרי עמידות תשתיות ובסיסים ודיאלוגים בינלאומיים ראשוניים. המשרד להגנת הסביבה העביר בקריאה ראשונה חוק אקלים וקידם תקצוב ניכר לתמיכה בתוכניות היערכות מגוונות, כולל של רשויות מקומיות; תוכניות הצללה;

מומלץ שמדינת ישראל תממש במהרה את החלטות הממשלה הקיימות ותחוקק חוק אקלים בעל משקל ועידת האו"ם לשינויי אקלים (COP27), נובמבר 2022, שארם א־שיח'
 צילום: REUTERS

מניעת שיטפונות; ובנייה ירוקה. נוסף על כך הוחלט ב־2022 כי כל תלמידי ישראל מגיל הגן עד כיתה י"ב ילמדו על משבר האקלים. כמו כן, הממשלה קידמה החלטות בנושאי אדפטציה ומיטיגציה, השקעות בתחום הקלימטק ושיתוף פעולה אקלימי עם ארצות הברית ועם מדינות שכנות במזרח התיכון.

צעדים משמעותיים של ממשלת ישראל בתחום האקלים וסטטוס היישום

צילום: מיכאל דימנשטיין, לע"מ

שיתופי פעולה אזוריים*	
נחתם והחל	דיאלוג אסטרטגי טכנולוגי עם ארה"ב בנושא האקלים במסגרת הצהרת ירושלים (יולי 2022)
נחתם מזכר הבנות**	פרויקט Blue & Green Prosperity בין ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות בתחומי התפלת מים ואנרגיה נקייה (2021-2022)
ישראל משתתפת ביוזמה מתחילתה	היוזמה הקפריסאית לשיתוף פעולה אקלימי במזרח הים התיכון ובמזה"ת (החלה ב-2018 בכנס והושקה כיוזמה רשמית בנובמבר 2022)
נחתם	הצהרת כוונות לשיתוף פעולה בין ישראל לירדן בנוגע לשיקום ופיתוח נהר הירדן הדרומי (נובמבר 2022)

**מתקיימות בדיקות היתכנות במטרה להתחיל יישום ב-2023

*רובם נחתמו בסוף 2022 לכן טרם יושמו

החלטות ממשלה חשובות	
בחרונה	הפסקת השימוש בפחם (החלטה מס' 465; 2020)
בחרונה	קידום אנרגיות מתחדשות (מס' 208; 2021)
בחרונה	קביעת מגננון לגילום עלות פחמן (מס' 286; 2021)
בתהליך	היערכות משרדי הממשלה לשינויי אקלים (מס' 4079; 2018; ב-2022 חייב תוכניות ב-2023)
בביצוע	הצללה וקירור ערים באמצעות עצי צל (מס' 1022; 2022)
בביצוע	קידום חדשנות אקלים (מס' 544; 2021)
בביצוע	שיפור מצב הסביבה והיערכות למשבר האקלים ביישובי החברה הערבית (מס' 550; 2021)

צעדים משמעותיים נוספים	
בביצוע	רפורמה חינוכית בתחום שינויי אקלים החל מגיל הגן ועד י"ב (2022)
בתהליך	חוק האקלים (2022; עבר בקריאה ראשונה)

פער

למרות העשייה הניכרת נותרו פערים רבים באסטרטגיה הישראלית. ראשית, מתעכב יישומן של החלטות ממשלה חשובות. שנית, ישראל עודנה אחת משתי מדינות ה־OECD ללא חוק אקלים (שהשנייה היא טורקיה), וגרסת החוק הקיימת מציבה יעדים לא שאפתניים ואינה מבטיחה יישום. במערכת הביטחון האקלים עדיין לא נחשב לנושא ליבה, ואין עיסוק מספק בהערכת הסיכונים הביטחוניים הכרוכים בשינויי אקלים. גם הקישור שעושים גורמים העוינים את ישראל בתנועת ה־BDS בין נושא הצדק האקלימי לסכסוך הישראלי-פלסטיני מציב חזית דיפלומטית ומשפטית חדשה, שיש להיערך לה. כמו כן, מידת ההשקעה הממשלתית במחקר ופיתוח אקלימי נמוכה יחסית לתחומי תעשייה אחרים, כאשר ההשקעה העולמית חסרת התקדים מאתגרת את הנכסיות הטכנולוגית הישראלית.

מומלץ כי הממשלה תאמץ אסטרטגיה דומה לזו שהפכה את ישראל למעצמת סייבר, לשם הצבת תעשיית הקליימטק הישראלית בחזית העולמית

מומלץ כי מדינת ישראל תממש במהרה את החלטות הממשלה הקיימות, תחוקק חוק אקלים בעל משקל, תיישר קו מבחינת התחייבויות עם ממוצע ה-OECD, תעריך את הסיכונים הגלומים בהשפעות שינויי האקלים על הסביבה האסטרטגית ותפעל לצמצום מבעוד מועד את השפעות שינויים אלו על ביטחונה הלאומי.

בצד ההזדמנויות מומלץ כי הממשלה תאמץ אסטרטגיה דומה לזו שהפכה את ישראל למעצמת סייבר, לשם הצבת תעשיית הקליימטק הישראלית בחזית העולמית. על ישראל להעמיק את שיתופי הפעולה האקלימיים בזירה העולמית, כמו למשל קבוצת האקלים שנוסדה במסגרת הדיאלוג האסטרטגי-טכנולוגי בין ישראל לארצות הברית על פי הצהרת ירושלים. כדאי גם שישראל תרחיב את שיתוף הפעולה האקלימי עם מדינות באפריקה, לאור הקשב העולמי המוגבר לסיוע ליבשת זו והגשר היבשתי שיצר הסכם הנורמליזציה עם סודאן.

המועדים והמיקום של ועידת COP27 במצרים ו-COP28 בדובאי בנובמבר 2023, לצד מגמות גיאופוליטיות המעידות כי מדינות המזרח התיכון מעדיפות דיפלומטיה על פני קונפליקט, עשויים להניע שיתופי פעולה בין ישראל לשכנותיה בתחומי מים, מזון, אנרגיה ואקלים מעבר לערכם הסביבתי והמשאבי, וכן עשויים לייצר מנגנוני דה'אסקלציה ולהביא פירות מדיניים. לכן מומלץ כי ישראל תרחיב את שיתופי הפעולה עם המדינות שחתמו על 'הסכמי אברהם' ועם ירדן, מצרים, הפלסטינים וטורקיה, ואף תרתום לכך את ארצות הברית ואת מדינות אירופה כנותנות חסות.

שיתופי פעולה מוצעים לדוגמה

- סיוע באירועי חירום אקלימיים – כבר כיום, מדינות האזור (למשל ישראל, הרשות הפלסטינית, טורקיה, קפריסין, מצרים וירדן) מסייעות זו לזו באירועי מזג אוויר קיצון, בעיקר בהתמודדות עם שריפות ענק. בהתחשב בעלייה הצפויה בתדירות אירועים אלו ובעוצמתם, מוצע למסד את שיתוף הפעולה הקיים בתחום ולהרחיבו לשותפויות נוספות. מסגרת זו יכולה לפתח מגנוני סיוע הדדיים סדורים שאינם אד הוק, ולאפשר הכשרות ותרגילים משותפים, פיתוח תפיסת לחימה, איגום משאבים וצבירת נכסים משותפת (למשל צי כבאיות יבשתי ואווירי).
- פיתוח מערכות אזוריות להתרעה מוקדמת על אירועי מזג אוויר קיצון וחיבור מערכות אלו לשם ניתוחי השפעות חוצות גבולות. מערכת כזאת נחוצה גם ברצועת עזה, שם התרעה תוכל לסייע במניעת פגיעות בנפש וברכוש משיטפונות.
- שיתוף פעולה אזורי למיפוי ולניתוח ההשלכות הביטחוניות של שינויי אקלים במרחב, בדגש על פגיעה בביטחון מים ומזון, החרפת מתחים בין קבוצות, יצירת תנאים נוחים להתחזקות ארגוני טרור ושחקנים תת-מדינתיים, ערעור יציבות שלטונית והגירת אקלים. למשל, מאז 2008 כ-21 מיליון בני אדם נאלצו לעזוב את בתיהם בכל שנה כתוצאה מאירועי מזג אוויר, ומספרם צפוי להגיע אף לכמיליארד בני אדם עד 2050, אך חסרה רזולוציה גבוהה יותר של תופעת הגירת האקלים סביב גבולותיה של ישראל.
- על בסיס מודל SESAME (Synchrotron-light for Experimental Science and Applications in the Middle East) שנוסד בירדן ב-2017, המהמר מדענים מישראל, איראן, טורקיה, מצרים וירדן, ישראל יכולה ליזום במשותף הקמת מרכז מחקר ופיתוח אקלימי אזורי ייעודי להתמודדות עם בעיות האקלים הייחודיות לאזור, ביניהן חקלאות מדברית ומיתון פגיעתן של סופות אבק בייצור אנרגיה סולארית ובתשתיות חשמל.
- יוזמת ביטחון מזון אזורי שתכלול מחקר ופיתוח, החלפת ידע, גיוון משותף של מקורות יבוא מזון, שיתוף פעולה פיננסי בשוק הסחורות, בחינת ההיתכנות של מרכז סחר דגנים אזורי והתחייבויות להימנע מהגבלות יצוא מזון ואף לסייע בזמן משבר.

הזירה הדיגיטלית: הצורך במענה לאתגר הרשתות החברתיות

דודי סימן טוב

Photo: Shutterstock

בשנים האחרונות הרשתות החברתיות מהוות מרחב שבו מועצמות תופעות חברתיות ואסטרטגיות, ביניהן יריבויות, עימותים ומלחמות, פעילות של ארגונים לא־מדינתיים, טרור ומחאות חברתיות. בעידן של דמוקרטיזציה של מידע ופייק ניוז הרשתות הפכו למעשה לכיכר העיר, שבה מתרחש מעבר מהיר של רעיונות והפיכתם לתנועות חברתיות, תרבותיות ופוליטיות. הרשתות החברתיות מחברות את האנושות כולה, ובה בעת מאפשרות ומייצרות קיטובים ופיצולים המחלישים את המודל המדינתי ומכרסמים באמון של הציבור במדינה. העולם, אם כן, הופך באמצעות הזירה הדיגיטלית למחובר ובה בעת למנוכר.

מדינות וגורמים זדוניים שאינם מדינתיים מנצלים את הרשתות החברתיות גם להתערבות בתהליכים דמוקרטיים, לעיתים מזומנות תוך שימוש לא הגון ולא הוגן (הגם שהוא חוקי) על ידי גורמים פוליטיים פנימיים. השיח האלים ברשת, שהוא רווי שנאה, שקרים והסתה, מאיים על המערכת הפוליטית והחברתית וכמעט אינו מרוסן באמצעות חקיקה, אתיקה ונורמות. העידן הדיגיטלי יוצר אם כן שיבוש תפיסתי וטכנולוגי, ומשפיע באופן דרמטי על עמדות לגבי סוגיות מרכזיות בביטחון הלאומי.

על רקע ובמהלך המלחמה באוקראינה נרשמים מספר תהליכים ומגמות בהקשר לזירה הדיגיטלית:

- הרשתות משמשות מרחב עיקרי בקרב על הנרטיב, תוך רתימת אזרחים לקחת חלק במערכה.
- הרשתות החברתיות מהוות מקור מרכזי למודיעין גלוי בזמן אמת על אודות המתרחש, שחלק נכבד ממנו מושג על ידי אזרחים.
- מבצעי השפעה במלחמה משלבים פעולות סייבר לצד מניפולציה של תכנים (פייק ניוז, דיפ־פייק).
- הפלטפורמות הדיגיטליות מהוות שחקן אקטיבי במלחמה.

בהקשר הישראלי, הפיגועים שאירעו בישראל בשנה האחרונה היו גם תולדה של הסתה ברשת. כך התסיסה וההסלמה באלימות, שניכרו בחודשים האחרונים של השנה בצפון השומרון, לובו באמצעות פעילות אינטנסיבית ברשתות החברתיות. פעילי טרור הפכו לכוכבי רשת והעימותים עם צה"ל הועלו לרשת בזמן אמת. לצד אלו, גורמים אנטישמיים ואנטי־ישראליים עושים שימוש נרחב ברשתות במטרה לכרסם במעמד ישראל בעולם ולהגביר את האיום על קהילות יהודיות, תוך מינוף המדיה החברתית לצרכים אלה.

זאת ועוד, הפלטפורמות הדיגיטליות הן תשתית לחתרנות מדינית באמצעות התערבות זרה בשיח הפנימי במדינות המערב, תוך שילוב בין מבצעי סייבר למניפולציה של תכנים. המטרה היא להרחיב שסעים פנימיים כדי להשפיע על תהליכים דמוקרטיים ולהחליש את המדינות ואת יכולת התפקוד של המוסדות, וכן לפגוע ברעיון הליברלי. גם השיח הישראלי הפוליטי מהווה יעד להתערבות זרה – למשל איראנית.

הרשתות והפלטפורמות החברתיות במלחמה באוקראינה

הקרב על הנרטיב

שחקן אקטיבי במלחמה

מבצעי השפעה משולבי סייבר

מקור למודיעין גלוי

Photo: President.gov.ua (CC BY 4.0)

הרשתות החברתיות והביטחון הלאומי בישראל

בישראל חלה בעשור האחרון התקדמות ניכרת בתחום הסייבר, החל מההיבט הארגוני (הקמת מערך הסייבר הלאומי, הקמת גופים רלוונטיים בארגוני הביטחון והמודיעין) והמשך בתחום הטכנולוגי והכלכלי (הפיכת ישראל למעצמת הייטק המובילה בתחום הגנת הסייבר), האקדמי והחינוכי. גם בתחום הדיגיטלי חלה התקדמות – הוקם מערך דיגיטל לאומי ורעיון הטרנספורמציה הדיגיטלית נוכח כהליך חיוני הן במגזר הממשלתי והן במערכת הביטחון. עם זאת, העיסוק המערכתי בישראל בתחום הרשתות החברתיות מנקודת המבט של ביטחון לאומי לוקה בחסר.

בין הסיבות לפער זה ניתן לציין את הרצון להימנע מפגיעה בחופש הביטוי עקב פיקוח על השיח הפנים-ישראלי ברשתות ואת הקושי של גורמי מודיעין לנטר את הרשתות החברתיות, בין השאר נוכח הקושי להתמודד עם הפלטפורמות הגלובליות, הנהנות מעוצמה רבה. את הרסנים האלה מנצלים גורמים עוינים – חיצוניים ופנימיים – לקידום מהלכים חתרניים ובעייתיים (גם אם חוקיים בחלקם).

אשר להתערבות זרה ברשתות, ניכר הקושי להבחין בין השפעה חיצונית (שאינה לגיטימית) לשיח הפנימי, שגם הוא לעיתים בוטה וחסר עכבות אך מתקיים במסגרת הכללים הנהוגים של המשחק הפוליטי

מבקר המדינה הפנה את תשומת הלב לפער בהקשר להיעדר כיסוי מודיעיני לגבי הרשתות החברתיות, שבא לידי ביטוי בחוסר מוכנות של ארגוני הביטחון ערב המהומות שפרצו בערים המעורבות בזמן מבצע 'שומר החומות' (2021). אשר להתערבות זרה ברשתות, ניכר הקושי להבחין בין השפעה חיצונית (שאינה לגיטימית) לשיח הפנימי, שגם הוא לעיתים בוטה וחסר עכבות אך מתקיים במסגרת הכללים הנהוגים של המשחק הפוליטי.

היבט נוסף של השימוש במרחב הדיגיטלי הוא הדיפלומטיה הציבורית. מאמצי הסברה ברשתות מבוצעים הן על ידי משרד החוץ והן על ידי דובר צה"ל. עם זאת, דומה שהפוטנציאל של רתימה – הן של הציבור הישראלי והן של יהדות העולם להשתתף בקרב על הנרטיב, בייחוד בעיתות חירום – אינו ממוצה.

- העלאת מודעות במשרדי ממשלה לגבי אימים והזדמנויות שמזמן העידן הדיגיטלי, התארגנות בהתאם ויישום המלצות של הוועדות שפעלו בנושא בשנים האחרונות.
- רגולציה מול הפלטפורמות הדיגיטליות – נדרש לקדם יוזמות חקיקה מול הפלטפורמות הדיגיטליות ולבצע רגולציה שתסדיר את פעילותן החוקית בישראל, בדומה לנעשה במדינות שונות ברחבי העולם, על מנת למנוע שימוש זדוני ברשת (חיצוני או פנימי). נוסף על כך ראוי לשקול הקמת מועצה ציבורית שתפקח על הרשתות החברתיות.
- רתימת החברה האזרחית להגנה על השיח מפני התערבות זרה – נדרש לעודד גורמי חברה אזרחית לקחת חלק בהתמודדות מול התערבות זרה וזדונית תוך שימוש בפלטפורמות הדיגיטליות, ובכלל זה: זיהוי תופעה חשודה כלא־אותנטית, שיפור האוריינות הדיגיטלית לתופעות של פייק ניוז ברשתות והגברת המודעות הציבורית לאיום.
- הגברת המענה המודיעיני ברשתות החברתיות – כשם שקיים מענה מודיעיני מול טרור והסתה, נדרש חיזוק המענה של כלל גורמי קהילת המודיעין מול איום של התערבות זרה בתהליכים דמוקרטיים.
- הגברת המאמץ הדיפלומטי-ציבורי במערכה על התודעה – נדרש להגדיל את השקעת המשאבים בשימוש בפלטפורמות הדיגיטליות במסגרת הדיפלומטיה הדיגיטלית, תוך רתימת הציבור בישראל ובעולם בעת מלחמה, בין מלחמות ובהקשר למאבק באנטישמיות.

